

Knjižne ocene in prikazi / Book reviews

Brigitta Mader: *Die Prähistorische Kommission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 1878–1918. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission* 86, 2018. ISBN 978-3-7001-7768-5, 609 str.

Čez šeststo strani obsegajoča monografija Brigitte Mader o Prazgodovinski komisiji cesarske Akademije znanosti na Dunaju, in sicer od njene ustanovitve leta 1878 pa vse do konca avstro-ogrske monarhije, je doslej najbolj izčrpen prikaz razvoja prazgodovinske vede v tem delu Evrope. Ozadje dogajanj, povezano z rojevanjem prazgodovinske arheologije, je bilo sicer že pred poldrugim desetletjem predstavljeno tudi slovenskim bralcem,¹ vendar pa gre tokrat za veliko obsežnejši pregled, temelječ na arhivskem gradivu, ki ga avtorica v katalogu prinaša v izčrpnih povzetkih. To je za nas še posebej pomembno, saj arhiva Prazgodovinske komisije, ki je bila, kot bomo videli kasneje, najbolj dejavna prav na ozemlju nekdanje Kranjske, pravzaprav nismo poznali. Tako ne čudi, da gradivo ni bilo upoštevano niti v temeljni objavi registra nepremične arheološke dediščine Slovenije, ki ga je izdal Inštitut za arheologijo SAZU leta 1975.² Kasneje smo pri objavah slovenskih železnodobnih najdišč nekatere dokumente Prazgodovinske komisije vendarle upoštevali, in sicer tiste, ki so se po naključju znašli med arhivskimi akti dunajskega Naravoslovnega muzeja.

Začetek monografije je Brigitta Mader posvetila razvoju prazgodovinske arheologije v nekdanji skupni monarhiji. Zavedati se moramo, da o razvoju človeka vse do sredine devetnajstega stoletja ni bilo veliko znanega, nato pa je zelo naglo prišlo do velikih spoznanj in odkritij. Leta 1846 je začel Ramsauer izkopavati grobišče v Hallstattu, pet let kasneje (1851) so prekopali znameniti gomili v Strettwegu in Grächwillu in leto 1853 velja kot začetek raziskovanj villanovske nekropole v Bologni. V petdesetih letih (1854) je Keller pojasnil skrivnost švicarskih kolišč, kmalu za tem (1856) so našli tudi ostanke ledenodobnega človeka pri Neandertalu v Nemčiji. Leta 1859 je Darwin objavil svojo teorijo o nastanku vrst, zato ne čudi, da so postala vprašanja o evoluciji oziroma razvoju človeka osrednja tema diskusij takratnih naravoslovcev.

Dunaj kot središče monarhije z Univerzo in Akademijo znanosti ni bil pri tem nobena izjema, čeprav ga je pri ustanavljanju antropoloških društev, v okviru katerih so se odvijale diskusije in organizirale raziskave, prehitela večina evropskih prestolnic (Pariz 1859, London 1863, Moskva 1863, Berlin 1869). Društvo, ustanovljeno leta 1870, si je takoj zastavilo ambiciozen program. S prazgodovino se je ukvarjala tretja sekcija, njen predsednik je postal Franz von Hauer, med člani pa srečamo vidne strokovnjake, na primer Ferdinanda von Hochstetterja, Ferdinanda von Andrian-Werberga, Felixa Kanitza, Eduarda von Sackna in Gundakerja Wurmblanda. Med prednostne naloge so uvrstili raziskovanje gomil v Avstriji in sosednjih deželah,

iskanje kolišč ob jezerih in močvirjih v Zgornji Avstriji in nadaljevanje izkopavanj na znamenitem grobišču v Hallstattu.

Raziskovanje kolišč so začeli že prej, saj je bila prav v ta namen pri akademiji znanosti leta 1864 ustanovljena posebna komisija, ki je v svoj program vključila tudi območje Kranjske. Tako je že istega leta prišel v Ljubljano Hochstetter, da bi preveril, ali se morda ob jezerih skrivajo ostanki starih naselij. Skupaj z Dežmanom sta obiskala Bled, Bohinj in Cerkljano, vendar pa rekognosciranja niso dala pozitivnih rezultatov. Dežman je o potovanju napisal krajši članek, v katerem je poudaril, da obrežja kranjskih jezer niso bila primerna za poselitev ter da lahko pričakujemo kolišča le na območju Ljubljanskega barja.³ Kot vemo, se je napoved čez dobro desetletje (1875) uresničila.⁴

Druga institucija, ki je prav tako pomembno vplivala na razvoj prazgodovinskih raziskav, je bila že leta 1850 ustanovljena c.-kr. Centralna komisija za odkrivanje in varstvo umetnostnih in zgodovinskih spomenikov.⁵ Po dobrih dvajsetih letih delovanja (1873) je doživela temeljito prenovu z novim statutom in programom, ki je določal, da bo prva od treh sekcij skrbela za objekte iz prazgodovinske dobe in spomenike antične umetnosti. Po monarhiji je spletla mrežo konservatorjev in korespondentov, od katerih so bili na Kranjskem dejavni zlasti Karl Dežman, Alfons Müllner in Simon Rutar. Izdajala je tudi svoje glasilo *Mitteilungen der k. k. Central-Commission*, v katerem najdemo številne razprave in poročila o raziskovanju prazgodovinskih najdišč.

Verjetno ni slučaj, da sodi v sedemdeseta leta tudi začetek gradnje novega Naravoslovnega muzeja na Dunaju, v katerem naj bi našli skupen prostor do takrat ločeni Dvorni naravoslovni kabineti. Graditi so ga začeli leta 1871, pet let kasneje pa je bil za njegovega intendanta imenovan Ferdinand von Hochstetter.⁶ Da so izbrali za direktorja prav Hochstetterja, ni nobeno presenečenje. Bil je profesor in rektor Tehniške visoke šole na Dunaju, kjer je predaval mineralogijo in geologijo, vseskozi pa se je kot prepričan darvinist intenzivno zanimal tudi za prazgodovino človeka. Njegov koncept ureditve muzeja na pet oddelkov (zoološki, mineraloško-petrografski, geološko-paleontološki, botanični in antropološko-etnografski) je zaobjel celotno naravno dediščino, v katero je po takratnem vedenju sodil tudi človek. Jedro antropološko-etnografskega oddelka so na začetku predstavljale zbirke raznih zbirateljev in popotnikov, kmalu pa je začelo pritekati tudi gradivo, pridobljeno z načrtnimi izkopavanji. Oddelek so že leta 1882 razdelili na dva dela, in sicer na etnografsko ter antropološko-prazgodovinsko zbirko. Omenimo naj še to, da je že leta 1877 muzeju svoje bogate zbirke darovalo Antropološko društvo.⁷

Intenzivno raziskovanje prazgodovinskih najdišč je seveda klicalo po boljši organiziranosti dela, zato je bila na

³ Deschmann 1864.

⁴ Dular 2003, 28.

⁵ Za zgodovino njenega delovanja glej Helfert 1903.

⁶ Za zgodovino Naravoslovnega muzeja glej Blacha, Jungwirth, Kromer 1965; Hamann 1976.

⁷ Heinrich 1995–1996.

¹ Dular 2003.

² ANSI 1975.

predlog Hochstetterja leta 1878 pri matematično-naravoslovnem razredu Akademije znanosti ustanovljena Komisija za pospeševanje prazgodovinskih raziskav in izkopavanj na avstrijskem ozemlju, ki je osrednja tema monografije Brigitte Mader. Avtorica nas zelo podrobno seznanja z ustanavljanjem, organiziranostjo in financiranjem nove inštitucije, ki je takoj prevzela iniciativo nadaljnjih terenskih raziskovanj. Program Prazgodovinske komisije je bil zastavljen ambiciozno, usmerilo so ga predvsem v raziskovanje nekropol, ki so jih izkopavali po vsej monarhiji. Intenzivno so kopali tudi v jamah, kjer jih je zanimala ledenodobna favna, nadejali pa so se tudi ostankov človeka. Sodelavci komisije so rezultate svojega dela najprej objavljali v skupnih glasilih Akademije, leta 1887 pa so začeli izdajati lastno serijo *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*, ki izhaja še danes in v kateri je kot šestinosemdeseti zvezek izšla tudi monografija Brigitte Mader.

Že na samem začetku so v program vključili Kranjsko, čemur so najverjetneje botrovale najdbe iz bogatih grobov, ki so jih odkrili v Tržišču pri Dolenji vasi in na Vačah. Poleti 1878 sta Hochstetter in Dežman prepotovala dobršen del osrednje Slovenije in odkrila vrsto naselij in grobišč, rezultat njunih reknosciranj pa je izšel kot prvo poročilo Prazgodovinske komisije v eni od publikacij dunajske Akademije znanosti.⁸ V članku je opisanih osemnajst najdišč, med katerimi so najbolj izčrpno predstavljene Vače, saj so v objavo vključili tudi rezultate izkopavanj, ki jih je tisto jesen za Ljubljano in Dunaj opravil preparator ljubljanskega muzeja Ferdinand Schulz. Poleg Vač so obhodili še Tržišče pri Dolenji vasi, Šmihel pod Nanosom, Vir pri Stični, Moravče pri Gabrovki in najdišča v okolici Šmarjete, da omenimo le najbolj pomembna. Izkopavanja so nadaljevali tudi naslednja leta (1879: Križna jama pri Ložu, Šmarjeta; 1880–1881: Šmarjeta; 1883: Rovišče) in o tem vestno pisali poročila. Leta 1883 je izšel tudi Hochstetterjev članek o najnovejših grobnih najdbah z Vač in Šmarjete, ki po vsebini daleč presega naslov, saj gre za prvo sintezo o halštatskem obdobju Kranjske.⁹

Kot že rečeno, je Prazgodovinska komisija na začetku delovala pod okriljem matematično-naravoslovnega razreda, ki pa se mu je leta 1886 pridružil filozofsko-zgodovinski razred. Od takrat je z dveh strani potekalo tudi financiranje, pri čemer so od letne vsote 1000 goldinarjev, ki je tudi po denarni reformi leta 1892 po vrednosti ostala enaka, 600 goldinarjev namenili za izkopavanja, ostalo pa za tisk. Vendar pa sredstva Akademije niso bila edina, ki so jih imeli na razpolago za raziskovanje prazgodovinskih najdišč. Ker je Hochstetter hkrati opravljal več funkcij (bil je namreč predsednik Prazgodovinske komisije, intendant Naravoslovnega muzeja in član Antropološkega društva), je lahko iz različnih virov priskrbel tudi finančna sredstva. Kot primer naj navedemo Szombathyjeva izkopavanja poleti 1883 na Vačah. Organiziral jih je pod okriljem Prazgodovinske komisije Hochstetter, denarna sredstva je zagotovilo Antropološko društvo, najdbe pa so na koncu prispele v Naravoslovni muzej!

Poglavje o zgodovini Prazgodovinske komisije zaključuje Maderjeva s kratkimi biografijami sodelavcev. Tako imamo

na enem mestu zbrane podatke o življenjski in strokovni poti mož, ki so bili kakorkoli povezani z delovanjem te pomembne institucije. Če ostanemo pri tistih, ki so delovali na območju današnje Slovenije, si po abecednem vrstnem redu sledijo: Mihovil Abramič, Franz Brattina, Karl Dežman, Franz Hauer, Ferdinand von Hochstetter, Moritz Hoernes, Rudolf Hoernes, Ernst Kittl, Karl Moser, Alfons Müllner, Eduard Nowotny, Jernej Pečnik, Franc Peruzi, Jožef Rome, Simon Rutar, Pietro Savini, Walter Schmid, Ferdinand Schulz, Josef Szombathy in Karl Toldt. Poleg biografij so navedene tudi njihove funkcije, letnice in kraji, kjer so raziskovali, korektno pa so navedeni tudi viri in literatura, iz katerih je Maderjeva črpala podatke.

Drugi, obsežnejši del monografije je katalog izkopavanj, urejen po deželah nekdanje monarhije. Že bežen pogled na seznam najdišč pokaže presenetljivo sliko. Čeprav naj bi program Prazgodovinske komisije kolikor toliko enakomerno pokrival celotno območje cisaljtanske Avstrije, pa bije v oči izrazit interes za Kranjsko. Od stosedmih najdišč, na katerih so raziskovali, jih namreč kar 48 (ali 45 %) leži na ozemlju današnje Slovenije. Vzrok za nesorazmerje ni zgolj bogato gradivo iz dolenskih železnodobnih nekropol, ki je vseskozi zanimalo dunajske arheologe. Glavni krivec za nastalo situacijo je bil Jernej Pečnik, samouki starinokop, ki je začel po sporu z ljubljanskim Deželnim muzejem leta 1893 kopati zgolj za Dunaj.¹⁰ Njegovi aktivnosti so morali prilagoditi celo program Prazgodovinske komisije. Josef Szombathy, kustos in vodja prazgodovinske zbirke v Naravoslovnem muzeju, ga je sicer skušal usmerjati, vendar pa na Pečnikovo svojeglavo naravo ni imel kdove kako velikega vpliva. Kot formalni vodja izkopavanj je lahko prek številnih Pečnikovih pisem in z občasnimi terenskimi obiski njegovo delo zgolj spremljal. Na osnovi virov, ki jih prinaša Maderjeva, zdaj vemo, da je bil dobršen del Pečnikovih izkopavanj med letoma 1896 in 1907 financiran prav z denarjem Prazgodovinske komisije.

Katalog je Maderjeva zasnovala po enotnem principu. Zadržali se bomo pri najdiščih Kranjske. Prikaz vsakega se začne z imenom kraja, ki pa je žal samo v nemški obliki. Najbrž zato, ker je bil tako zapisan v virih. Pristop je z arhivskega stališča do neke mere razumljiv, ni pa najboljši, saj so po razpadu monarhije nemška imena krajev izginila iz uporabe. Danes zanje pravzaprav nihče več ne ve. Vendar pa je pohvalno, da je Maderjeva zaradi lažjega identificiranja pri vseh najdiščih dodala slovenska imena. Ob njih je navedla celo topografske enote in topografska območja, na katera je bilo ozemlje Slovenije razdeljeno v publikaciji *Arheološka najdišča Slovenije*.¹¹ Prepoznavanje krajev zato ne dela težav. Te se bodo verjetno pojavile ob morebitnem citiranju. Nemška in slovenska imena krajev so navedena tudi na pregledni karti ter v krajevnem registru na koncu knjige, vendar ne dosledno. Enkrat so namreč kazalke dodane nemškimi, drugič slovenskim imenom, morale pa bi biti navedene pri vseh. Nekaj krajev je brez njih (npr. Rudolfswerth) ali pa celo manjkajo v registru (npr. Tschernembel – Črnomelj).

Za imenom kraja so navedeni podatki o vrsti/tipu najdišča ter kje in kdaj je bilo kopano. Vsakokrat so omenjeni

⁸ Deschmann, Hochstetter 1979.

⁹ Hochstetter 1883.

¹⁰ Dular 2008.

¹¹ ANSI 1975.

tudi vodja izkopavanj in izvajalec del ter višina subvencije. Navedeni so še podatki o rezultatih raziskave in kje je shranjeno gradivo.

Sledi poglavje o zgodovini raziskav. Vanj je Maderjeva vključila arhivsko gradivo, vendar ne v integralnih prepisih, temveč v obliki registrov. Vsaj kar se slovenskih najdišč tiče, so nekateri izpiski zelo izčrpni. Večkrat namreč navaja mere gomil, število grobov in kaj vse je bilo v njih najdeno. Takšen pristop je za zgodovino raziskav skoraj preobsežen, saj bralec ob naštevanju podrobnosti izgublja nit zgodbe. Na drugi strani pa so regesti premalo natančni, da bi lahko služili kot osnova za preverjanje relacij med zapiski izkopavalcev in inventarji v Naravoslovnem muzeju. To nalogo je mogoče opraviti zgolj z natančnim študijem originalnih virov, kar smo že pred leti uvedli kot standard pri objavljanju starih fondov.¹² Zato tudi risbe iz Schulzevih in Hoernesovih poročil ter Szombathyjevih dnevnikov, s katerimi je opremljen kataloški del monografije, ne pomenijo kdove kake novosti. Večina jih je bila že objavljenih. Drugače je z dnevniki, zapiski in risbami Ferdinanda Hochstetterja. Maderjeva jih je našla v dveh privatnih arhivih, iz njihove objave – gre seveda za izbor – pa se lahko znova prepričamo o strokovni širini in znanstveni akribiji tega velikega naravoslovca. Vsekakor bi jih kazalo objaviti v celoti vsaj na spletu.

Vsako kataloško enoto zaključujeta rubriki viri in literatura. Pripombe imamo zlasti na slednjo, saj so v njej našete predvsem stare objave, ni pa novejših. Pogrešamo zlasti tiste, ki prinašajo risbe izkopanega gradiva. Gre za kataloge starih fondov iz slovenskih najdišč, ki jih v svojih zbirkah hrani dunajski Naravoslovni muzej. Večina je že moderno objavljenih. Novejša literatura je navedena le pri sedmih najdiščih, in sicer Belem Griču, Križni jami pri Ložu, Velikem Nerajcu, Zagorici pri Čatežu, grobiščih v okolici Vinjega vrha (Šmarjeta), Črnomlju in delno Dolenjskih Toplicah. Vse ostalo manjka. Tudi monografija o depoju iz Mušje jame pri Škocjanu, pri katerem je Maderjeva celo sodelovala kot avtorica tehtnega prispevka.¹³ Škoda, saj gre za pomembne informacije, ki bi dale katalogu najdišč celovitejšo sliko.

Poleg omenjenih pripomb je v knjigi tudi nekaj napak, ki pa jih na tem mestu ne bomo omenjali, saj se jim pri tako velikem projektu skorajda ni mogoče izogniti. Monografija Brigitte Mader je vsekakor pomembno delo. Z njo smo dobili temeljit vpogled v strukturo in delovanje Prazgodovinske komisije, prav tako pa nam odgrinja čas, ko se je v drugi polovici devetnajstega stoletja prazgodovinska arheologija postopoma uveljavila kot samostojna znanstvena veda. Ozemlje nekdanje Kranjske je bilo v tem procesu hvaležen raziskovalni poligon. Žal ne vedno v rokah akademsko izobraženih izkopavalcev.

¹² Dular 2003, 85 ss.

¹³ Mader 2016.

ANSL 1975, *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana.

BLACHA, C., J. JUNGWIRTH, K. KROMER 1965, *Geschichte der Anthropologischen und der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums in Wien*. – *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien* 69, 451–461.

DESCHMANN, K. 1864, *Muthmaßungen über Pfahlbauten in Krain*. – *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 19, 90–91.

DESCHMANN, C., F. HOCHSTETTER 1879, *Prähistorische Ansiedelungen und Begräbnisstätten in Krain*. *Erster Bericht der Prähistorischen Commission der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. – *Denkschriften der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd. 42, 1–54.

DULAR, J. 2003, *Halštatske nekropole Dolenjske / Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko*. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 6.

DULAR, J. 2008, *Izgubljeni boj Deželnega muzeja*. – *Argo* 51/1, 22–28.

HAMANN, G. 1976, *Die Geschichte der Wiener naturhistorischen Sammlungen bis zum Ende der Monarchie*. – V: *Das Naturhistorische Museum Wien. Geschichte – Gebäude*. Veröffentlichungen aus dem Naturhistorischen Museum, N.F. 13, 4–76.

HEINRICH, A. 1995–1996, *Vom Museum der Anthropologischen Gesellschaft in Wien zur Prähistorischen Sammlung im k. k. Naturhistorischen Hofmuseum (1870–1876–1889–1895)*. – *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft* 125–126, 11–42.

HELFERT, J. A. (ur.) 1903, *50 Jahre Denkmalpflege. Festschrift der k. k. Zentral-Kommission für Kunst- und historische Denkmale anlässlich ihres fünfzigjährigen Wirkens*. – Wien.

HOCHSTETTER, F. 1883, *Die neuesten Gräberfunde von Watsch und St. Margarethen in Krain und der Culturkreis der Hallstätter-Periode*. – *Denkschriften der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd. 47, 161–207.

MADER, B. 2016, *Arheološka izkopavanja v Mušji in Okostni jami ter njihov sodni razplet: zadeva Savini / Die archäologischen Ausgrabungen in der Fliegen- und Knochen-Höhle und das gerichtliche Nachspiel: der Fall Savini*. – V: B. Teržan, E. Borgna, P. Turk (ur.), *Depo iz Mušje jame pri Škocjanu na Krasu. Depojske najdbe bronaste in železne dobe na Slovenskem III / Il ripostiglio della Grotta delle Mosche presso San Canziano del Carso. Ripostigli delle età del bronzo e del ferro in Slovenia III*. Katalogi in monografije 42, 23–53.

Janez DULAR

Kelti v Italiji:

Paola Piana Agostinetti (ur.): *Celti d'Italia. I Celti dell'età di La Tène a sud delle Alpi. Atti del Convegno internazionale, Roma 16-17 dicembre 2010*. Biblioteca di Studi etruschi 59, Giorgio Bretschneider, Roma 2017. ISBN 978-88-7689-305-6. B-format, XIV str., 621 str., 45 str. celostranskih ilustracij.

Giovanna Gambacurta in Angela Ruta Serafini: *I Celti e il Veneto. Storie di culture a confronto*. Archaeologia Veneta, Suppl. XL, Società Archeologica Veneta, Padova 2017, ISBN 978-88-943719-0-1. B-format, 207 str., 117 ilustracij.

Rosa Roncador: *Celti e Reti. Interazioni tra popoli durante la seconda età del Ferro in ambito alpino centro-orientale*. BraDypUS, Roma 2017, ISBN: 97-888-9-8-392452. A-format, 366 str., številne slike, 110 celostranskih tabel.